

UN ESPERIT PER A LA DEMOCRÀCIA

ANTONIO COMÍN

Barcelona

La modernitat occidental va tenir dos fills que han marcat la història dels tres últims segles, no només a Occident sinó al llarg i ample del món. D'una banda, van néixer les ideologies polítiques i les seves utopies, que somiaven una societat justa de lliures i iguals en la qual tots fossin ciutadans amb drets inalienables. D'altra banda va néixer el capitalisme, un projecte de prosperitat material, de desenvolupament tècnic i domini de la naturalesa. Sembla com si el segle XX hagi estat el segle del triomf del capitalisme i la derrota de les ideologies. Ha estat el segle —ens han dit— de la fi de la història.

Una història que ja sabem

Les ideologies van començar la seva derrota quan van demostrar que portaven el contrari del que prometien. El liberalisme, el primer somni modern, un somni de llibertat respecte de qualsevol tirania política, econòmica, ideològica o religiosa, va dividir la societat en dues classes enfrontades. Quan el socialisme ho va denunciar, el liberalisme, timorat i mediocre, es va llançar a les mans de la barbàrie nazi i feixista, que és en realitat la seva negació més radical. La llibertat sense la igualtat acaba caient en el totalitarisme de dretes.

El socialisme, el somni més bell de la modernitat, en voler corregir els defectes del somni liberal enfrontant-s'hi, va renunciar a la llibertat, i amb això va caure en el malson estalinista. El socialisme és un somni d'igualtat, de cooperació i de realització de tots en una societat reconciliada i sense classes. Però quan la igualtat es construeix prescindint de la llibertat, acaba caient en el totalitarisme d'esquerres, que és simplement i planerament la negació del socialisme.

Tanmateix, aquestes dues utopies socials no van donar només el fruit totalitari estèril. De la síntesi o l'equilibri entre ambdues va sorgir la democràcia. Aquesta seria el fruit més fecund de les utopies socials de la modernitat. Cada una separatament, va portar el terror, però barrejades han portat una democràcia que, en principi, garanteix els drets humans —drets cívics i polítics, i drets econòmics, socials i culturals— millor que cap altre sistema. Així, l'adveniment de la democràcia, en el segle XX, més aviat hauria de ser vist com el del triomf de les utopies socials, i no el del seu fracàs. Tanmateix ens

atreviríem a dir que la democràcia és efectivament la realització del somni il·lustrat? Sembla que no.

La contradicció entre capitalisme i democràcia

Més que de democràcia, potser s'hauria de parlar de democratització. Però de totes maneres, la democràcia actual es troba molt lluny de satisfer els ideals il·lustrats. Per què? La resposta és simple: la democràcia comparteix el terreny de joc amb el capitalisme. Aquest és la negació dels ideals de la il·lustració. I està guanyant.

La democràcia i el capitalisme són incompatibles perquè aquest és una manera no democràtica d'organitzar l'economia. El capitalisme no organitza la producció i la distribució de la riquesa partint del dret de ciutadania sinó partint del dret de propietat. Els pobres només deixen de ser pobres sempre que això faci més rics als rics. Potser el capitalisme pugui tenir èxit en l'eradicació de la pobresa absoluta, però tot just pot tenir-lo en l'eradicació de la pobresa relativa, perquè sempre tendirà a incrementar les diferències socials, si no ve algú i hi posa remei.

Aquest algú va venir, ja ho sabem. Va ser l'Estat. L'Estat del benestar, des de fora, va intentar corregir la desigualtat inherent al capitalisme. Va ser l'instrument de la democràcia per intentar aconseguir les seves promeses de justícia. Amb el seu equilibri entre Estat i mercat representava un cert empat entre aquests dos contraris que són la democràcia i el capitalisme. El terreny de joc estava compartit, i ningú acabava de guanyar del tot.

El model funcionà mentre democràcia i capitalisme eren d'escala nacional. Amb la fi de la guerra freda i la revolució tecnològica, el capitalisme s'ha fet global, però les democràcies continuen sent nacionals. Aquesta desproporció ha desfet l'empat: una pluralitat d'Estats-Nació no poden corregir la desigualtat que genera un únic capitalisme global. Aquest canvi de mil·lenni ha realitzat una utopia: no la de la democràcia universal, sinó del món organitzat com a mercat.

La raó i els ídols

Per què ha passat això? Recorrem un moment al vell Kant. Ell dividia la persona en dues parts: d'una banda

la raó, de l'altra les passions i els interessos. La democràcia seria, diguem, el projecte de la raó, aquesta raó de la qual els frankfurtians van dir després la «raó emancipatòria»: un projecte de justícia i llibertat universals. El capitalisme seria el projecte de les passions i dels interessos, que posen la «raó instrumental» al seu servei: un projecte de domini i de poder.

Què fer perquè la raó passi per davant de les passions i interessos? Com aconseguir que sigui la «raó emancipatòria» la que organitzi la terra, i no la raó instrumental? De quina manera podria la raó de la justícia sobreposar-se a la força del poder? Kant, i la modernitat responen: la justícia es farà en nom de la raó, això és, la raó per si mateixa s'imposa si volem que els humans siguin veritablement tals. Bé, però i quan els homes s'estimen més renunciar a la seva humanitat? Perquè això és el que veiem a cada moment.

La justícia exigeix respecte als drets de l'altre, més encara que reivindicació dels propis. El sacrifici a favor dels drets del feble: aquest és el sentit més profund de la democràcia. Però el feble no torna res a canvi. La justícia, per tant, es fa a canvi de no res. «On podem trobar l'energia per a un acte sense contrapartida?»

La raó no té una energia pròpia. Les passions i els interessos, sí. Per això, la justícia, quan es fonamenta exclusivament en la raó, acaba derrotada.

La raó no té una energia pròpia perquè no té resposta davant dels límits de la vida. La raó no pot dir per què hi ha vida, per què existeix l'ésser i no més aviat el no-res. No sap què dir davant del fet evident de la mort. Davant d'aquest buit, les passions i els interessos aixequen ídols: poder, riquesa, tècnica, fama, plaer... Els ídols són mitjans, que s'absolutitzen i es converteixen en fins. Proclamen falses promeses de plenitud: ens fan creure que ens faran feliços, que ompliran el buit que posa la mort davant de nosaltres. Per això, per assolir la felicitat, els més forts sacrifiquen al seu altar als més febles. Converteixen els humans, que són les úniques finalitats veritables, en mitjans d'uns mitjans que s'han convertit en falses finalitats.

Una força d'elevació

Tanmateix, a l'hora de la veritat, els ídols mai compleixen: no ens fan feliços. El que sí que aconseguen és un miratge. I és aquesta atracció la que fa sucumbir a la raó, que, per imposar-se necessita una força d'elevació, diferent de si mateixa, que li permeti resistir la gravetat de les passions i els interessos. I aquesta força ha de donar algun tipus de resposta a la qüestió dels límits de la vida, a l'enigma de

la mort. D'aquesta força, ens n'ha parlat constantment la història de la humanitat, des de les més ancestrals cultures i tradicions espirituals fins als nostres dies. El nom que li va donar la tradició cristiana és l'amor o la caritat.

La força de l'amor és la força de la debilitat. És la força que necessita la raó per aconseguir els seus projectes i les seves promeses: l'amor és l'únic esperit on pot reposar la justícia. El nom polític de l'amor és «fraternitat». Tanmateix, diríem que no pot haver-hi fraternitat sense cert sentit de la filiació. Les tradicions religioses —potser la cristiana la més explícita d'entre elles— ens explicarien aquí que hom s'ha de sentir estimat com a fill per poder estimar-se com a germans.

El món religiós va cometre el greu error, imperdonable, de no comprendre que la caritat tenia, per damunt de tot, una dimensió social i política. Però la Il·lustració va cometre l'error contrari: va voler fiar totalment la justícia a la força inexistent de la raó, i per això va fracassar. Per això la democràcia, en basar-se exclusivament en una raó que es va creure autosuficient, ha caigut sota el pes del capitalisme. Per això la utopia realitzada de la modernitat no ha estat la utopia de la democràcia universal, sinó la utopia capitalista dels interessos i les passions. Un món on guanya sempre el més fort, o el més llest.

Del trilema il·lustrat, la raó apel·la a la democràcia, a la llibertat i a la igualtat. L'amor —políticament comprès— apel·la a la fraternitat. Així, el que volem dir és això: que no es pot construir la democràcia sinó és partint de la fraternitat. La ciutat justa de lliures i iguals només es fa realitat quan la llibertat i la igualtat es funden en la fraternitat. La tercera paraula del trilema tanca el secret, o millor, l'esperit que ha de fer possibles les altres dues. Si els fills de la Il·lustració no recuperen la caritat, mai no podran aconseguir les promeses il·lustrades.

En nom de la fraternitat, ja que, recuperem el dret a les utopies socials que la finalitat de la història ens havia arrabassat. En el seu nom, podem retrobar el camí adequat perquè la democràcia derroti el capitalisme. Potser el capitalisme va ser més fort, efectivament, que les utopies socials de la modernitat. Però la caritat és especialista a tornar a reobrir la història, en fer que en comenci de nou una i una altra vegada. Es tracta de reprendre la fraternitat com a principi bàsic des del qual organitzar el món. En aquests temps finals de la història, se'ns fa una mica estrany que la fraternitat ens torni el dret —i, de fet, ens exigeixi el deure— de tornar a parlar d'utopies.